

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНЕ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті проаналізовано процеси актуалізації соціально маркованої лексики. Розглянуто функціонально-стилістичні особливості жаргонізмів. Зроблено спробу виокремити жаргонізми західноукраїнського походження серед усього загалу соціально маркованої лексики. Подано лексико-тематичні групи жаргонізмів. Соціально маркована лексика представлена не лише окремими лексемами, а й сталими виразами. У ході аналізу з'ясовано, що переважна більшість одиниць соціально маркованої лексики має сему негативної оцінки; із позитивною конотацією зафіксовано лише чотири лексеми. Функціонування переважної більшості одиниць виходить за межі окремої соціальної групи і набуває рис, що характеризують жаргонізовану розмовну мову. В окремих випадках у різних соціальних групах спостерігаємо відмінності в морфологічному складі основ жаргонізмів, а також варіативне суфіксальне оформлення. Словотвірна активність слів поруч із частотністю вживання є додатковим критерієм закріпленості слова в активному словнику людей тієї чи іншої соціальної групи. Матеріалом для дослідження були прозові твори Юрія Андруховича, Юрія Винничука та Юрія Іздрика.

Ключові слова: актуалізація; соціально маркована лексика; жаргонізм; галичанізм; західноукраїнський регіоналізм; жаргонізована розмовна мова; мовна політика.

Актуалізація жаргонної лексики є закономірним процесом після тривалого неповноцінного функціонування української мови за мовної політики 30–80-х рр. ХХ ст. Активне функціонування соціально маркованої лексики свідчить, що заповнюються ті сфери побутування мови, які були обмежені через соціальні фактори або ж внутрішнє втручання в мову. Як зазначає Л. Масенко, «і сленг, і жаргони необхідні для повноцінного життя кожної мови. Потрібно лише, щоб сленг і жаргони формувались у межах своєї мови» [8, с. 103]. У сучасному слововжитку жаргонізми, що формувались на ґрунті західноукраїнського мовно-літературного варіанта, мають потужну тенденцію до актуалізації.

Українська жаргонна лексика взагалі та жаргонізми західноукраїнського походження зокрема були об'єктом ґрунтовного дослідження О. Горбача «Арго в Україні» [4]. На сучасному етапі в україністиці дослідженням жаргонної лексики, її систематизацією та впорядкуванням займається Л. Ставицька. Результатом наукових шукань дослідниці стали, зокрема, словники «Український жаргон» [13] та «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми. Евфемізми. Сексуалізми» [12]. Укладанням словників жаргонної лексики також займаються С. Пиркало [9], Р. Синишин [10], Г. Аркушин [1], Т. Кондратюк [11].

Метою нашої розвідки було дослідити функціонування жаргонізмів у сучасних постмодерних творах, простежити процеси актуалізації цієї лексики, з'ясувати їхні стилістичні характеристики. Для дослідження було обрано саме художню літературу, оскільки вона

завжди є відображенням суспільних процесів. А відповідно, і мова художньої літератури яскраво відбиває всі новітні тенденції в суспільстві. Особливо це стосується постмодерних творів. Постмодерністська література, на думку літературознавців, «активізувала духовне життя України розширенням функцій мистецтва, парадоксом безідеологічності і гранично напруженими стосунками між каноном (традицією) і новоявленим світоглядом, який перебуває в стані формування, що позначилося на метамові сучасної прозової творчості» [15, с. 14].

Характерною рисою постмодерної літератури є епатаж, що найчастіше виявляється у використанні позанормативної лексики. Л. Ставицька так пояснювала це явище у творчості сучасних українських письменників: «Письменник є письменник, йому немає норм, він сам норма, сам у своєму стилі. І те, що прокричати оце своє «я» змогли і Забужко, і Жадан, і Андрухович – то це тільки на користь». «Бути епатажним і матюкливим у слові – це одне, але обсценним внутрішньо – це трохи інше. Епатаж як такий йде від внутрішнього світовідчуття, від нестандартного погляду на життя, нестандартної поведінки як переконання, як глибокої внутрішньої потреби і способу життя» [6].

Матеріалом нашого дослідження були твори Юрія Андруховича, Юрія Винничука та Юрія Іздрика. Послугуємося такими умовними позначеннями назв текстових джерел: 12 обр. – Андрухович Ю. Дванадцять оброчів : [роман] / Юрій Андрухович. – К. : Критика, 2007. – 276 с.; ВІОС – Винничук Ю. Весняні ігри в осінніх садах : [роман] / Юрій Винничук. –

Львів : Піраміда, 2007. – 248 с.; Воц. – Іздрик Ю. Воцек : [роман] / Юрій Іздрик. – Львів : Кальварія, 2002. – 204 с.; МЛ – Винничук Ю. Мальва Ланда : [роман] / Юрій Винничук. – Львів : Піраміда, 2007. – 428 с.; Моск. – Андрухович Ю. Московіада : [роман] / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея, 2006. – 152 с.; Перверзія – Андрухович Ю. Перверзія : [роман] / Юрій Андрухович. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2004. – 304 с.; Рекр. – Андрухович Ю. Рекреації : [роман] / Юрій Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. – 159 с.; Таємн. – Андрухович Ю. Таємниця. – Харків : Фоліо, 2007. – 477 с.; УЖ – Ставицька Л. Український жаргон. Словник / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.

Переважає більшість аналізованих жаргонізмів стосується номінації людини як окремої фізичної або психічної особи та її щоденного життя, тому їх об'єднуємо в декілька лексико-тематичних груп. Зазвичай на позначення однієї реалії існує кілька синонімів, що є характерною особливістю жаргонної лексики.

Назви осіб. За якісною ознакою: *беля* (п'яниця; галичанізм), *бик*, *бичара* (фізично сильний чоловік), *братан* (молодший в ієрархії мафіозної структури), *бугор* (ватажок, верховода), *галайстра* (голота, наволоч; галичанізм), *зух* (одчайдух; галичанізм), *комсюк* (комсомалець), *крейзі* (божевільний), *крутелик* (успішний бізнесмен, який відзначається зухвалою, агресивною поведінкою), *кумпель* (товариш; галичанізм), *курдупель* (низька на зріст людина; галичанізм), *лох 1*) жертва злочину; 2) тюхтій, роззява), *мажор* (матеріально забезпечена молода людина, яка вдає із себе представника еліти й підкреслює свою вищість над іншими), *мудрагель* (хитрун; галичанізм), *наркоша* (наркоман), *нендза* (докучлива людина; галичанізм), *нефор* (людина, що не приймає традиційної манери поведінки), *падло* (непорядна, підла людина), *пудло старе* (погана людина; галичанізм), *пуцька* (нездара; галичанізм), *рогуль* (некультурна, тупа людина), *файталана* (нездара, недотепа; галичанізм), *фраер* (дурень; галичанізм), *фрік* (людина, що яскраво та виключно вдягається, веде незвичний спосіб життя), *чмо* (неприємна людина, яка викликає відразу, огиду). Напр.: *Це Соломон! – тішився Дзюньо. – Мій кумпель. Не раз мені пиво задурно наливав* (МЛ, с. 368). *Отож ми там просиділи якусь годину, потаємно розглядали всіх тих фріків, котрі у відповідь лише позиркували на нас* (Таємн., с.14).

У цій тематичній групі розглядаємо також іменники *драб* і *лайдак*, що характерні для південно-західних діалектів української мови, а в аналізованих текстах – для творів на історичну тему. *Драб* – прошак, дід [4, с. 9]; лохмотник; бродяга; негодяй [3, с. 526]. *Єдине, що їх ріднило – нерозлучна пара чоловіків, які контрастували між собою: куций грубас і цибатий драб* (МЛ, с. 406); *Лайдак* – ледацюга; голота, наволоч [4, с. 121]. *Але ж не прийти на оте підле побачення ти, лайдаку, міг?* (Моск., с. 74). Прикметно, що за дослідженням О. Горбача, лексема *драб* належить до арго тернопільських лірників, а *лайдак* має територіальне обмеження – ужгородське. Проте на сьогодні ці лексеми мають більший ареал поширення. Наприклад, серед популярних львівських лайок

Ю. Винничук із-поміж інших називає *драб кальварійський* та *лайдак* [2]. Аналізовані тексти також не засвідчують їх узвичаєності у мовленні вузької соціальної групи.

За статтю: *хлопець, чоловік* – *батярина* (галичанізм), *фацет* (галичанізм), *хлоп* (галичанізм), *хлопака* (галичанізм); *старий, чувак* (приятель, друг). Напр.: *Тут, не подавши й знаку на замішання, потиснув наш батярина Перфецький її велику аж мужесььку долоню і з цілої сили ляснув її по плечі...* (Перверзія, с. 60). *Той фацет, що хворів чолом, приснився мені котроїсь ночі у білій своїй кімнаті – це було зворушливо, це обнадіювало на початку, я зжився з ним, я звикся з ним...* (Воц., с. 54). *Я люблю наших дівчат. Місцевих. Вони знають, як догодити хлопіві* (ВІОС, с. 69); *жінка, дівчина* – *кобіта* (галичанізм), *кадра, теличка, тьолка*, *дівчина-підліток – смаркуля* (галичанізм), *негарна жінка – мавпа, шкапа* (галичанізм), *повія – лярва, лахудра, курва, профура*. Напр.: *Це дуже класні кобіти...* *Вони сексапільні, як повії, й нітрохи не зіпсовані фемінізмом* (12 обр., с. 20). *О, тоді ви це не бачили Венеції! – тішиться, як дитина, старий, аж йому очі закочуються, хоч, можливо, й від того, що неухважні смаркулі-гостеси масують йому десь у хибному місці* (Перверзія, с. 64). *То, по-вашому, віришувати мають самі-но шкапи?* (МЛ, с. 72). *...розкажу тобі, як я одного разу завоював кадру, яка мені так само цілий тиждень крутила динамо* (ВІОС, с. 211).

За професійною діяльністю: *мент, лягавий* (міліціонер). *Раніше просто менти загребли б, та ще й кримінальну справу навісили би* (ПЛ, с. 89). *Стукачі, каже той перший, лагідний, це не в нашій компетенції. Це лягаві зі стукачами працюють* (Моск., с. 40).

Назви частин тіла людини: обличчя – *пачка, рийник, фейс*; чоловічий статевий орган – *апарат, прутень, стручок, піцик* (галичанізм); жіночий статевий орган – *дзюрка, дучка, піхва, піпа* (галичанізм), *розкішниця* (галичанізм); жіночі груди – *цебра*; зад – *дупа* (галичанізм), *гепа* (галичанізм); кишки, нутроці – *бебехи* (галичанізм). Напр.: *Це теж вимагало рішучості – одного дня перестати відвідувати секцію, де мені так і не вдалося начистити кому-небудь пачку* (Таємн., с.70).

Назви їжі, напоїв: *бухло*, горілка – *водяра*, напій поганої якості – *люра* (галичанізм), шампанське – *шампан*, вино поганої якості: *чорнило, шмурдяк, кавеен* (спиртний напій «Крепкий виноградний напиток»), м'ясо – *фляк* (галичанізм), *флячки* (галичанізм). Напр.: *А коли з'явилося ще кілька пляшок вина і шампана, пан Ціммерман зрозумів, як глибоко поважає його тесть* (МЛ, с. 269). *Авжеж, у ті часи у Львові продавалося чудове болгарське вино «Ведмежа кров». Те, що під цією назвою продається тепер – жахлива люра* (ВІОС, с. 217).

Назви одягу, взуття: особисті речі – *манелі* (галичанізм), *шмаття* – *лахман* (галичанізм); джинси з тканини, забарвлення якої нагадує візерунок мармуру, – *мармури*, взуття – *гівнодави*. Напр.: *А що це у нас зі штаними? Це що за ляхмани, га?* (МЛ, с. 217). *Гості не дали себе довго просити і, поскидавши свої запліюжені манелі, з радістю плюснулися у воду* (МЛ, с. 409). *Так я і гнав попри той мур, якому не*

було кінця-краю, мені здавалося, це триватиме вічно, і чув за собою гупання її гумових **зівнодавіє** (Таємн., с. 466).

На позначення білизни (як жіночої, так і чоловічої) в аналізованих текстах зафіксовано галичанізми **майталеси** і **майтки**, проте, за дослідженнями О. Горбача, ці слова існують на позначення тільки жіночої білизни: **майталеси** лъв., терн., дроз. жіночі штанці [4, с. 144], **майтки**: **майткѣи** лъв., терн., дроз. жіночі штанці [4, с. 144]. Отже, можемо стверджувати розширення лексичного значення цього слова: *Нана задерла майку, опустила блискавку на шортах і відтягнула красчок мایتочок* (ВІОС, с. 38). *Бумблякевич пригадав, що в нього були такі самі мایتки, й коли вони порвалися, то мама почала ними мити підлогу* (МЛ, с. 48).

На позначення жіночої білизни в аналізованих творах зафіксовано також іменники **трулі** та **нацицьник**, зокрема у творах Ю. Винничука: *Ненавиджу всі ці бабські розклади. Усе до найменших орібниць ненавиджу. Я ненавиджу вишуканої білизни. Ненавиджу косметики і парфумів. Ненавиджу нацицьників* (ВІОС, с. 181). *Довкола уже запанували сутінки, людей не було, і я спробу і скинути з неї трулі, аби довести справу до кінця* (ВІОС, с. 86). Ці слова не зафіксовано в дослідженнях О. Горбача, а також Л. Ставицької, проте, можемо припустити, що це галичанізми, оскільки Ю. Винничука вважають виразно львівським письменником, мова якого виразно передає галицький колорит [14, с. 123].

Назви приміщень, помешкань: в'язниця – *цюпа* (галичанізм), помешкання – *хавіра* (галичанізм), гуртожиток – *гуртяга*, шинок – *кнайпа* (галичанізм), невелике кафе, бар, буфет, пивна без особливих зручностей – *забігайлівка*, торговельна ятка – *будка*, лягавка (міліцейський відділок). Напр.: *На твоєму місці я б ходив у найдорожчі кнайпи, смакуючи найкращі коньяки і вина* (ПЛ, с. 107). *Це ж треба – цойно увійти до міста і відразу ж зустріти найнебезпечнішого з усіх мешканців С? Призвідця усіх смут, заколотника і бунтаря? Дивуюся, чому він ще й досі не в цюпі* (МЛ, с. 244).

Назви окремих предметів: лавка-ліжко з опертям – *бамбетль* (галичанізм), подушки, постіль – *бебехи* (галичанізм), кухоль до пива – *гальба* (галичанізм), шарманка – *катеринка* (галичанізм). Напр.: *Цитрон замовив пиво, і якийсь час вони сиділи мовчки з гальбами в руках* (МЛ, с. 394).

Гроші: *бабки, бабло, бакси, зелені*. Напр.: *Тоді я, це саме, ну там конверт, бабло – от така була нев'їбнна пачка, і всьо зеленими, служба!* (12 обр., с. 95).

Назви абстрактних понять: *гешефт* (вигідна справа; галичанізм), *цимес* (смак, суть; галичанізм), *шлюс* (кінець; галичанізм). Напр.: *Шкода, що я вас не зустрів на піку вашої слави. Мали би-сьмо люксовий гешефт* (МЛ, с. 368). *Та в тому-то й цимес, що нібито й ні, попервах* (Таємн., с. 124). *Вмерла я, шлюс зі мною* (МЛ, с. 209).

Галичанізм *глянц* (на *глянці*), за дослідженням О. Горбача, має значення *вичистити взуття до блиску* [4, с. 80]. Проте в сучасних творах ця лексема має ширше значення – *святоково вбратися: Бо то, видите, як Різдво, як Паска, то ми ся вифрантимо на глянци, а*

воно ті ходє як в пйонтки, так в свйонтки, ані куті, ані паски не їсть, бо йому не вільно (МЛ, с. 35). Спільнокореневе *виглядувати* зафіксовано у значенні *вичистити: Його Превелебності закінчуються останні приготування до сезону великих ловів: підлогу виглянцовано, килими й гобелени витрушено, дзеркала і вікна помито, наїдки й випивку привезено аж із Відня, а на вежі піднято фамільний прапор* (Рекр., с. 2).

Назви дій та станів. Назви для номінації процесу їжі: їсти рідку страву – *жлокати*, *пакувати* (галичанізм), їсти вголос – *цямкати* (галичанізм). Напр.: *Бумблякевич з охотою вижльокав два горнятка, і не міг нахвалитися* (МЛ, с. 140). *Ой леле! Але ж ви й пакуете! Чи zostавили для мене щось смачненьке?* (МЛ, с. 144). *Зате ж бо й ситне яке! – прихвалював Помідор, цямкаючи від задоволення* (МЛ, с. 401).

Назви для номінації процесу пиття: випити спиртного – *бахнути, вмазати, дзьобнути*, пити – *гольгати* (галичанізм), випити – *гольнути* (галичанізм), пиячити – *квасити, банячити* (галичанізм). Напр.: *Чарівні панянки, давайте дзьобнемо за ваші юні ночі* (МЛ, с. 116). *Удень ми спали після безсонних ночей і купались у Старому Дніпрі, а вечорами й ноцями банячили по кав'ярнях* (Таємн., с. 328). *Відкрий мені коньяк. Най і я собі гольну* (ВІОС, с. 70).

Назви фізичного, психічного стану людини: депресія – *депресняк*; прийти до тями після сильних переживань, спожитого алкоголю тощо – *віддуплитися*; вдавати з себе наївну людину, яка не цілком розуміє те, що відбувається навколо неї – *шлангувати*; боятися – *шугатися*, лякати – *шугати*; людина неадекватної поведінки – *бзикавка* (галичанізм), *сввірк* (галичанізм), збожеволіти – *збзікувати* (галичанізм), *мати сввірка* (галичанізм), *божевільний* – *сввіркуватий* (галичанізм), *бздур* (галичанізм), *теца* (галичанізм). Напр.: *Мамусю! Що за теци? Не мусиш навіть питати. Ти в нас найперший гість* (МЛ, с. 315). *...до війська треба було йти – а не шлангувати по кав'ярнях* (Перверзія, с. 104).

Лексема *сввірк* функціонує як самостійно, так і в складі сталого вислову *мати сввірка*. І. Корнелюк стверджує, що *сввірк* – це суто львівський неологізм, походження якого «пов'язують з поведінкою одного симулянта, який, бажаючи викрутитися від служби в австрійському війську, грав вар'ята і цвіркотів, як цвіркун: «Сввірк! Сввірк! Сввірк!» [7].

Назви для номінації залицяння, сексуальних стосунків: познайомитися з кимсь задля зав'язування близьких стосунків – *закадрити*, погоджуватися на статевий акт (про жінку) – *давати*, здійснювати/здійснити статевий акт: *видрючити, довбати, драти, мотлошити, пекти, підмахувати, вставляти пістона, трахати, трахатися, шпокнути, грати* (галичанізм), *цюпцятися* (галичанізм), статевий акт: *злягання, трахання, грання* (галичанізм), відчуття оргазму – *кінчати*, онанізм – *солодійство*, займатися онанізмом – *дрочити*. Напр.: *І якщо Леда могла кохатися з лебедем, а донька фінікійського царя Європа з биком, в образі якого постав перед нею Зевс, то чому б Мальва не могла собі цюпцятися з однорогом?* (МЛ, с. 86).

Назви для позначення биття: *гаратати* (галичанізм), *гатити* (галичанізм), *магуляти* (галичанізм), *магуляти* (галичанізм), *вчистити, начистити,*

вдарити чимось – *пацнути*. Напр.: *Ось грім гаратнув з усієї сили* (МЛ, с. 148). *...наших хлопців воліли не зачіпати, бо вони навіть у Чортополі на Ринку могли кого хочеш відмагуляти* (Рекр., с. 30). *Комісар підійшов до шафи, витяг якусь чорну папку і, вмоцуючись в крислі, пацнув нею по столі* (МЛ, с. 235).

Назви для номінації вбивства: *катрупити* (галичанізм), *закатрупити* (галичанізм), *ухандогати*. Напр.: *Та чи ви не будете славний лицар Цитриновий Вбивця, що закатрупив сто шістнадцять лютих відьом?* (МЛ, с. 363).

Назви інших дій: *іти* – *пензлювати*, займатися справами, що потребують багато зусиль – *мудохатися*, використовувати декоративну косметику: *наквацьовувати*, *наквецяти*, *заквецяти*; шукати, стежити: *нипати* (галичанізм), *пантрувати* (галичанізм), *шпирати* (галичанізм), *впасти* – *беркицьнути* (галичанізм), довго возитися – *патичкуватися* (галичанізм), носити – *трагати* (галичанізм), бути обережним – *цинкувати* (галичанізм). Напр.: *...ми діловито бахнули по шампанському, відципнули на дорогу по виноградні і неквапом попензлювали до виходу...* (Таємн., с. 390). *Напився ще вина, винипав на кухні кусень пирога з маком і вискочив на вулицю* (МЛ, с. 228). *Ішла собі дівчина-агітатор вулицею, випантровоючи живу душу, щоб звернутися із віщим словом, настановити на шлях істинний, врятувати від гесни огненної...* (ВІОС, с. 21). *Дідок з переляку беркицьнув на спину, випустивши з рук дубельтівку* (МЛ, с. 362).

За дослідженнями О. Горбача, лексема *катуляти* в значенні *котитися* має територіальне обмеження у жгородське [4, с. 139]. Із цим значенням слово функціонує лише у творах Ю. Винничука. *Я дивився на неї і думав: а класно було б із такою німфеткою покатулятися у траві* (ВІОС, с. 24). *З вустами повними вина знову завмер і почав смакувати, катуляючи вино язиком* (МЛ, с. 61). *Катулятися у значенні іти*, яке О. Горбачем позначено ремарками *львівське, тернопільське, дрогобицьке* [4, с. 139] найбільше вживано Ю. Андруховичем: *Мартофляк знову позіхнув і неквапом покатуляв шукати плочу, чи готель, чи просто будку, в якій наливають, кухлик пива, чи свою жінку, чи ще якогось дідька* (Рекр., с. 43).

Назви ознак дії, процесу, стану, якості: *готово* – *фертик* (галичанізм), *дуже* – *фест* (галичанізм), *увесь час* – *фурт* (галичанізм). *І такво для людини, котра мусить піти з того світу, то нема нічого ліпшого, як фест наїстися, щоб ще затримати в роті усі дивні смаколики* (МЛ, с. 257). *Бо панна Цегельська фурт ся хоче віддати, а нема за кого* (МЛ, с. 35).

Формули етикету: *сервус* (галичанізм). – *О-о-о! Шалом! Сервус!* – *Вони розцілувалися, Соломон кожного обмацав, мовби не вірячи своїм очам* (МЛ, с. 407).

У групі соціально маркованої лексики наявна велика кількість одиниць, що містять у своєму лексичному значенні сему негативної оцінки. Напр.: *Ця піна людського непотребу, розпаношілої галайстри перебувала у постійному русі – одні ще замолоду відходили у крацій світ, інші з гонором займали їхні місця тільки для того, аби за рік-два і собі опинитися на дні піщаного кар'єру чи під асфальтом* (ВІОС, с. 84). *Ага, то ви не до Мартинюків і не до Цегельських, іно до тих файталанів-східняків, що ту ся вселили* (МЛ, с. 35).

Слова з негативною конотацією переважно стосуються характеристики людини, її дій, поведінки: *борзий, діставучий* (нахабна, нав'язлива людина), *добаний, кінчений* (поганий, неприємний), *задрочений* (набридлий), *загальмований* (той, хто повільно думає, неуважний); *видрючуватися, випендрюватися* (поводитися зухвало), *продинамити* (не дотримати обіцянки), *розводити* (обдурювати). Напр.: *Удачі тобі, старий, – сказав Артур на прощання. – І не видрючуйся. Раз ти вже зібрався лікуватися, доведи цю справу до кінця* (ПЛ, с. 101). *Олько зняв у «Вавілоні», тиждень водив по ресторанах, потім привіз до себе, а вона його все одно продинамила* (ВІОС, с. 125).

Усі слова, що пов'язані з радянською державною системою, мають додаткову оцінну характеристику – *презирливе, зневажливе, несхвальне*, а також *іронічне* або *жартівливо-іронічне*: *радянська влада, радянська державна система: совдеп, совденія, совок, радянський – совдепівський, совковий, сукупність негативних явищ, притаманних радянським людям, радянському способу життя – совковість, українець як етнічний різновид совка – совоукр, президент СРСР М. Горбачов – Горбі*. Напр.: *Це вам на Заході могло віритися, що Горбі гарантує незаламування рук і ледь гумористичний перебіг прощання з минулим* (Таємн., с. 296). *Ну так, у цьому й полягав сенс тодішньої Совденії – максимально звузити можливість твого вибору* (Таємн., с. 39). *Усе це разом становило найпаскуднішу зі знаних мені видозмін совка – совоукр* (Таємн., с. 83). *Мої благодійники придбали для нас помешкання на Сихові. Це такий зовсім паскудний район, далеко від центру, суцільна совковість, забудований жахливими коробками* (Перверзія, с. 276).

На противагу словам із негативною конотацією зафіксовано лише чотири одиниці з позитивною оцінкою зі значенням «те, що вражає, викликає схвалення»: *бомба, атак, кльово, чікі-пікі*. Напр.: *Відзнятий матеріал обіцяв стати бомбою* (12 обр., с. 75).

Аналізовані тексти містять також декілька сталих виразів жаргонного характеру: *не знати про щось, не розуміти – зеленого поняття* (уявлення) *не мати, брехати, вводити в оману – забивати баки, крутити юра* (галичанізм), *вдавати дурного – грати вар'ята* (галичанізм), *не робить з тата вар'ята* (галичанізм), *натяком звертатися з доріканням, доганою до когось – пити до когось* (галичанізм), *втрачати здоровий глузд та самоконтроль – поїхати дахом, мізками* (мозгою), *спати – давити* (на) *масу*, *те, що викликає схвалення – перша/вища кляса* (галичанізм). Напр.: *...так можна і справді поїхати мозгою – сходами вниз і коридором праворуч – і не накласти в штани бо все вилізе – а мені ще доповідь закінчувати* (Перверзія, с. 68). *Ніколи раніше я сюди не заходив і не мав зеленого уявлення про тутешню публіку...* (ВІОС, с. 214). *Йому вочевидь фортунило – мало того, що «справа інтересуюча», то ще й панна не з-цапа-злізла, а першої кляси* (МЛ, с. 191). *Та ти не відвертайся, не грай вар'ята, ніби ти – не ти* (Моск., с. 144). *Не робить із тата вар'ята. Ваша сестра хотіла познайомитися зі мною, а ви їй у цьому сприяли* (ВІОС, с. 88). *Але якась підступна думка мені підказувала, що вона говорить неправду, всі її репліки*

були надто театралізовані, нецирі, а за кілька хвилин я був уже майже певен, що вона мені **крутить юра** (ВІОС, с. 215).

Як лайки використовуються сталі вирази, що за походженням є одиницями західноукраїнського мовно-літературного варіанта: *шляк би (його) трафив, шляк би (його) втік*. ...де Мацапура, **шляк би його трафив**, на дідька я сюди приперся, це свято не для мене... (Рекр., с. 3). В цьому місці пан Зеньо раптово урвав свою ідилічну оповідь і як не гаркне: – **А бодай вже її шляк наглий трафив з тими її оповідками!** (МЛ, с. 52). Заткайся, дурню, вони думки читають, знають, **шляк би втік** мене, все чудово, прекрасно... (МЛ, с. 198).

Різні соціальні групи найчастіше мають свій окремий жаргон. Проте ці групи переважно не є замкнутими, тому спостерігаємо певну міграцію одиниць окремих жаргонів. Так, жаргонізм, що об'єднаний різними соціальними групами (переважно молодіжною та кримінальною) представлено такими одиницями: *бик, валити, врубитися, глюк, діставати, лажса, лох, мент, облажатися, профура, чувак* тощо.

В аналізованих текстах переважно не можна чітко визначити соціальну групу, у мові якої функціонують певні жаргонізми. Мова більшості персонажів різних соціальних угруповань, а також авторська мова містять багато некодифікованих елементів. Як зауважує Т. Гундорова, «у посттоталітарному просторі руйнується сама ієрархія офіційне/неофіційне, а суржик і арго пронизують мовлення всіх рівнів: від кримінального середовища до президентського кабінету» [5, с. 192]. У досліджуваних текстах використання соціально маркованої лексики є особливо характерним для мови тих персонажів, які є представниками не найнижчої, а навпаки, найвищої верстви населення.

На прикладі аналізованих текстів можемо стверджувати, що функціонування переважної більшості одиниць виходить за межі окремої соціальної групи і набуває рис, що характеризують жаргонізовану розмовну мову (термін Л. Ставицької). Це пояснюється тривалістю перебування людей в окремих соціальних групах у різний період життя людини.

В аналізованих творах слова молодіжного жаргону використовувало персонажами старшого покоління. Лексика кримінального жаргону використовувана авторами здебільшого для відображення мови злочинців, проте, окремі такі одиниці поширено в мові людей, що не мають відношення до злочинного світу (*апарат* – чоловічий статевий орган, *братан* – молодший в ієрархії мафіозної структури, *братва* – товариші, приятелі; спільники одного злочину, *бугор* – ватажок, верховода; *чікі-нікі* – про те, що вражає, викликає схвалення).

Що ж до армійських жаргонізмів, то вони функціонують переважно в межах цієї соціальної групи (*летьоха, дембель, дід/дед, дедовщина, дух, салабон, синок, череп, мазута, калаш, Афган*), що свідчить про сталість професійного діалекту. Напр.: *Кочержук зметикував переформувати піхотні відділення таким чином, щоб в одному з них – моєму – були виключно деди, бо і я вже став дедом.. А в іншому – виключно салабони з молодим сержантом на чолі* (Таємн., с. 201). *Крім нас, піхоти, була мазута. Тобто всякі там шоферюги, техніки, ремонтники* (Таємн., с. 185).

Переважна більшість мовних реалій є в різних соціальних групах ті самі назви, проте в окремих випадках спостерігаємо відмінності в морфологічному складі основ жаргонізмів, варіативне суфіксальне оформлення, напр.: *алкаш* – *алік*, *бомж* – *бомжара*, *бабки* – *бабло*. Так, у молодіжному середовищі функціонують лексеми *алік, бомжара, бабло*, одиниці *алкаш* і *бомж* мають статус жаргонізованої розмовної мови, слово *бабки* характеризується належністю до кримінального жаргону (УЖ, с. 34). Напр.: *Ваня Кайн, гнаний і уполідований літератор, видавець і культуролог, бомж, останніх років п'ятнадцять намагався нелегально спати в гуртожитку* (Моск., с. 7). *Ще й заріст тижневий, як в останнього бомжари* (ПЛ, с. 83).

Жаргонізми утворюють гнізда спільнокореневих слів, проте не всі одиниці такого гнізда зафіксовано лексикографічно. Так, лексему *кайфово* ще не включено до реєстрів сучасних словників українського жаргону, проте в них знайдемо спільнокореневі *кайф, кайфувати*. Напр.: *Слід було перечекати і витримати, в цьому полягав особливо цінний кайф мешканців обложеної лихоліттям фортеці* (Таємн., с. 370). *...я кайфую від самого тільки називання* (Перверзія, с. 10). *...дієта – це кайфово й корисно, мабуть* (ПЛ, с. 92).

Іменник *мудачня*, що має словотвірне значення збірності, також не зафіксований сучасними словниками українського жаргону, проте наявні спільнокореневі *мудак, мудачка, мудачкий*: *мудак* – 1. крим.; вульг., зневажл. Наївна людина. 2. крим., мол., жерм; вульг., зневажл., лайл. Дурна, нікчемна, шкідлива людина (УЖ, с. 223). *Хто він такий, цей паршивий мудак з рожевими щічками?* (Рекр., с. 25). *Мудачки до того ж щедро наквацьовують посуд незмивними слідами своєї водо-гасо-ацетоннерозчинної шмінки* (Воц., с. 79). *...то ви думали про мене що я – що я вистрелю – то ви мудачня та й вже* (Перверзія, с. 72).

Щодо лексеми *понт* (обман, позірність), то, крім утворення спільнокореневих *понтовий, понтово*, воно також виступає стрижневим словом у сталих виразах з *понтом, брати (взяти) на понт*. Напр.: *Яка там в нього робота до холери? Курити дешеві, але понтові цигарки, пити смердючу каву ...?* (ПЛ, с. 83). *Як їде «новий руський» на шестисотому «мерсі», здаду охорона, всі діла, круто так з сиренами, понтово* (ПЛ, с. 113). *Тільки не треба нам розказувати, що ця кров текла з твого носа, – бере на понт Голіцин* (Моск., с. 20). *Яку Канаді та Штатах мої книги видаватимуть, бо в них, виявляється, там свої, з понтом українські, видавництва є. Словом, дольче віта!* (Моск., с. 56).

Словотвірна активність слів поруч із частотою вживання є додатковим критерієм закріпленості слова в активному словнику людей тієї чи іншої соціальної групи. У ході аналізу жаргонізмів виділено також пари, ряди і гнізда спільнокореневих одиниць, напр.: *бик, бичара; жлоб, жлобитися; бомж, бомжара; вмазати, вмазаний; вставляти, вставлений; джипоїд, джипоїдний; дістати, діставати діставучий; драйв, драйвово; дед (дід), дедівський дедовщина (дідівщина), кайф, кайфово, кайфувати; лажса, лажовий, облажатися; лягавий, лягавка; мажор мажорний; мент, ментівський; мудак, мудачий, мудачка,*

мудачня; рогуль (рагуль), рогулиха (рагулиха); салабон, салабонство, салабонський, по-салабонськи; совденія, совденівський; совок, совковий, совковість, совоукр; трахати, трахатися, трахання; штин, штиняти тощо.

Отже, аналіз стилістично маркованої лексики засвідчив актуалізацію жаргонізмів, що підтверджує висока частота вживання такої лексики, її словотвірна активність, а також здатність виступати складовими сталих виразів. Функціонування жаргонної лексики

загалом є дуже активним і, відповідно, закономірною є й інтенсивна актуалізація соціально маркованих західноукраїнських регіоналізмів. Оскільки функціонування переважної більшості жаргонізмів виходить за межі окремої соціальної групи і функціонує як лексеми жаргонізованої розмовної мови, вважаємо, що питання про їх функціонування на сучасному етапі потребує подальших ґрунтовних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Л. Словник евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся та західної частини Волині / Г. Л. Аркушин. – Луцьк – Люблін : Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2005. – 198 с.
2. Винничук Ю. Лаємося по-львівськи / Ю. Винничук // Настрій Львова. – № 2. – 1–8 грудня 2006.
3. Головацький Я. Ф. Словник української мови / Я. Ф. Головацький // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 10. – Пряшів, 1982. – 301 с.
4. Горбач О. Арго в Україні / О. Горбач. – Львів : Інститут мовознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006 (Серія «Діалектологічна скриня»). – 688 с.
5. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 264 с.
6. Десятерик Д. Професор Леся Ставицька: «Лайку не можна винищити в принципі». Про мати та соромицьку лексику [Електронний ресурс] / Д. Десятерик // День – спеціально для «Української правди». – 15.02.2008. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/columns/47b5c72471c80/>.
7. Корнелюк І. Нема ката на вар'ята [Електронний ресурс] / І. Корнелюк // Брама. Поступ. – 14 січня 2004 р. – Режим доступу : <http://postup.brama.com>.
8. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 163 с.
9. Пиркало С. Український молодіжний сленг сьогодні / С. Пиркало. – К. : Мова та історія, 1999. – 87 с.
10. Синишин Р. Матеріали до словника українського комп'ютерного сленгу (А – В) / Р. Синишин // Мова та історія. – К., 2002. – Вип. 61. – С. 23–25.
11. Словник сучасного українського сленгу / [упорядник Т. М. Кондратюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.
12. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми. Евфемізми. Сексуалізми / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2008. – 455 с.
13. Ставицька Л. Український жаргон. Словник: Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
14. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період / Р. Б. Харчук. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 248 с.
15. Шевченко Т. М. Поетика сучасної української прози: особливості «нової хвилі»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Т. М. Шевченко. – Одеса, 2002. – 19 с.

О. Г. Тулузакова,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКОЕ ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНО МАРКИРОВАННОЙ ЛЕКСИКИ

В статье проанализированы процессы актуализации социально маркированной лексики. Рассмотрены функционально-стилистические особенности жаргонизмов. Сделана попытка выделить жаргонизмы западноукраинского происхождения среди всей проанализированной социально маркированной лексики. Жаргонизмы распределены на несколько лексико-тематических групп. Социально маркированная лексика представлена не только отдельными лексемами, но и устойчивыми выражениями. В ходе анализа установлено, что большинство единиц социально маркированной лексики имеет сему негативной оценки; с положительной коннотацией зафиксировано лишь четыре лексемы. Функционирование большинства единиц выходит за пределы отдельной социальной группы и приобретает черты, характеризующие жаргонизованный разговорный язык. В отдельных случаях в разных социальных группах наблюдаем различия в морфологическом составе основных жаргонизмов, а также вариативное суффиксальное оформление. Словообразовательная активность слов вместе с частотой употребления является дополнительным критерием закрепленности слова в активном словаре людей той или иной социальной группы. Материалом для исследования стала проза Юрия Андруховича, Юрия Винничука и Юрия Издрика.

Ключевые слова: актуализация; социально маркированная лексика; жаргонизм; галичанизм; западноукраинский регионализм; жаргонизованный разговорный язык; языковая политика.

О. G. Tuluzakova,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

FUNCTIONAL-STYLISTIC REINTERPRETATION OF SOCIALLY MARKED LEXICON

The actualization of slang vocabulary is a natural process after a long defective functioning of Ukrainian language policy for the 30–80th year in the XX century. Active functioning of social marked vocabulary shows that those areas are filled existence of language that were limited because of social factors or internal interference in language. Special attention is spared to the analysis of actualization of halychanizms because they have a strong tendency to update. The purpose of the study was to investigate the functioning of intelligence jargon of contemporary postmodern works trace the updating of the vocabulary, find their stylistic characteristics. The material of the research is a prose by Yuriy Andrukhovich, Yuriy Vinnichuk and Yuriy Isdryk. Analysis stylistically marked vocabulary showed the actualization of slang vocabulary, confirming the high frequency of use of such vocabulary wordforming its activity and its ability to act as components of constant expressions. Privacy slang vocabulary is generally very active and, therefore, is legitimate and intensive the actualization of halychanizms. Since the operation of the vast majority of slang vocabulary goes beyond the one social group functions as a token speaking, we believe that the issue of their operation at the present stage requires further thorough investigations.

Keywords: *actualization; slang word; halychanizm; marked vocabulary; language policy.*